

ÇİN EKONOMİK BÜYÜMESİNE TARİHSEL VE KARŞILAŞTIRMALI BİR BAKIŞ

A HISTORICAL AND COMPARATIVE PERSPECTIVE ON CHINESE ECONOMIC GROWTH

İbrahim KÜLÜNK¹

Öz

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra dünyanın iki önemli bölgesinde sosyalist ekonomik modelden liberal ekonomi modeline geçiş süreci yaşanmıştır. İlk Doğu Avrupa ikincisi ise Çin'dir. Doğu Avrupa ülkelerinde uygulanan geçiş “şok terapi” olarak nitelendirilen hem ekonomik hem kurumsal bir dönüşümdür. Çin ise “aşamalı” bir geçişle önce ekonomik alanda daha sonra kısıtlı bir kurumsal dönüşümle bu süreci yönetmiştir. Bugün her iki bölgeye bakıldığında Çin'in uyguladığı modelin diğerine göre çok daha olumlu sonuçları olduğu görülmektedir. Bu çalışmada, son 70 yılda Çin'in bugüne kadarki uyguladığı ekonomi politikaları tarihsel bir perspektifle incelenmiştir. Ayrıca Çin'in 1991 – 2018 dönemi GSYH, Doğrudan Yabancı Yatırım, Sanayi ve Ticaret değişkenleri ile Johansen eşbütünlük testi uygulanmıştır. Çıkan sonuca göre söz konusu değişkenler uzun dönemde birlikte hareket etmektedirler. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisine bakmak için yapılan Granger nedensellik testi sonucunda ise Çin'de gelir artışının diğer değişkenler üzerinde pozitif bir ilişkisinin olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Çin, Ekonomik Büyüme, Şok Terapi, Aşamalı Model.

Abstract

After the collapse of the Soviet Union, there was a transition period from the socialist economic model to the liberal economy model in two important regions of the world. The first is Eastern Europe and the second is China. The transition applied in Eastern European countries is an economic and institutional transformation, which is described as "Shock Therapy". On the other hand, China managed this process with a “Gradual” model, first in the economic field and then with limited institutional transformation. Looking at both regions today, it is seen that the model applied by China has much more positive results than the other. In this study, the economic policies of China in the past 70 years have been analyzed from a historical perspective. Also for the period 1991 – 2018 Johansen cointegration test was applied with GDP, Foreign Direct Investment, Industry and Trade variables. According to the result, these variables act together in the long term. Granger causality test shows that the increase in income in China has a positive relationship with other variables.

Keywords: China, Economic Growth, Shock Therapy, Gradual Model.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi, ibrahimkulunk@duzce.edu.tr,
Orcid:0000-0002-4633-8088

1. Giriş

Çok eski bir uygarlık ve geniş bir kültürel geçmişe sahip olan Çin 18.Yüzyıl sonlarına kadar dünyanın en gelişmiş ülkelerinden biri sayılırdı. Avrupa’da başlayan Sanayi Devrimi ile batı dünyasında meydana gelen hızlı teknolojik ve sınai gelişme karşısında bu üstünlüğünü yitiren Çin 1839 yılında başlayan ve 1860’a kadar süren Afyon Savaşları ve 1894-1895 Japon Savaşı ile hem toprak hem de kan kaybederek sömürgeci ülkelerin hedefi haline gelmiştir (Deniz, 2014: 65). Yine, 1937’de Japonya’nın Pekin saldırısı belki de ABD Japonya’yı yenmeseydi Çin’i Japonya sömürgesi yapacak kadar güçlü bir girişim olabilirdi. Çin, bu dönemde 1949 yılına kadar Çin Halk Cumhuriyeti’nin temellerini atan komünist eylemler ve organizasyonlara şahit olmuştur. 1947 yılında Mao ile Çan Kay Şek arasında geçen iç savaş sonrası, Mao liderliğinde 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu dönemden sonra uzun yıllar kapalı bir ekonomi modeli uygulayan ülke, merkezi planlı ekonomi politikaları ile belli bir istikrar yakalasa da büyüme ve refahın halka yayılması noktasında önemli sorunlar yaşamıştır (Saray ve Gökdemir, 2007: 662).

Bu sorunların aşılması için geliştirilen yenilikçi politikalar ve ardından gelen 1978 devrimi ile başlayan kısmi serbestleşme hareketleri ile Çin 1980 sonrası hızlı bir ekonomik gelişme sürecine girmiştir. Mao sonrası uygulanan serbestleşme hareketlerinin tüm dünyada 1978 yılında neo-liberal ilkeler olarak bilinen Washington mutabakatı ilkelerinin ilanına rast gelmesi ise kesinlikle tesadüf değildir. Ancak Çin, kapitalist ilkelerin birebir takipçisi olmamıştır. Kendine ait bir model ile aşamalı bir serbestleşme ve karma model ile Asya’nın en büyük, dünyanın ikinci büyük ekonomisi olmayı başarmıştır.

Bu çalışmada, Çin’in bu yükselişinin 1949’dan bugüne gelene kadar hangi evrelerden geçtiği geniş bir literatür ile incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde Çin’in 1949 devrimi ile başlayan süreçte ekonomik hayatta meydana gelen gelişmeler ve komünist yönetimin uyguladığı politikalardan bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde Çin’in 1978 sonrası Kültür Devrimi olarak adlandırılan dönemle başlayan ekonomik model arayışı incelenmiştir. Dördüncü bölüm Çin’in aşamalı serbestleşme politikaları ve bu politikaların çıktıkları üzerinde durulmuştur. Hem tarihsel ve dönemsel analiz hem de uygulanan modellerle ilgili karşılaştırmalı analiz yapılmış olması yönünden çalışmanın ilgili literatüre katkısı olması beklenmektedir.

2. 1978’den Önce

Komünist Çin tarihi birkaç sıralı dönemle tanımlanabilir: Devrim ve toprak reformu (1949-1956), büyük atılım ve büyük kıtlık (1957-1961), kıtlık sonrası iyileşme (1962-1965), kültür devrimi ve reforma geçiş (1966-1978), kırsal reform (1979-1984), kırsal sonrası reform, ademi merkeziyetçilik ve ticari DYY (Doğrudan Yabancı Yatırım) açılımı (1985’ten bugüne) (Kanbur ve Zhang, 2005: 90). Bu dönemler boyunca uygulanan 5 yıllık planlar ise politik kararlar hakkında bir takım ipuçları verebilir. Örneğin tarımsal kolektivizasyonun da başladığı ilk beş yıllık planda (1952-1956) Çin, Rusya’nın ekonomik modelini benimserken şehirleşme için kendine özgü bir yol izlemiştir (Ma, 2002: 1550). Toprak reformunun işlediği bu dönemde kırsal alanlardaki işgücü kıtlığı ve ülke çapındaki açlık nedeniyle (Chan, 1994) şehirleşme bilinçli olarak düşük tutulmuş, buna rağmen ilk beş yıllık planın mimarı Sovyetlerin danışmanlığında, 156 endüstriyel proje hazırlanmıştır. 1950 – 1960 dönemi adeta Sovyet-Çin evliliğine şahit olmuştur. Binlerce Sovyet danışman Çin’e gelmiş, 10.000’den fazla Çin’li öğrenci ise Sovyetler Birliği’nde eğitime gönderilmiştir. Bu dönemde 8000’den fazla teknik uzman, 1500’den fazla çeşitli alanlarda uzman personel Çin’e gönderilmiştir. 1000’den fazla Sovyet eğitimci Çin üniversitelerinde eğitim vermiştir. Çin’den de Sovyetlere çeşitli alanlarda işbirliği ve teknik ilerlemeye katkı için yaklaşık 3000 uzman personel gönderilmiştir (Medvedev, 1986: 29).

Tablo 1. 1950 – 1960 Dönemi Çin Dış Ticaret Yüzdeleri

	SSCB	Batı Bloku	Serbest Ülkeler
1950	%26,3	%2,5	%71,2
1955	%55,6	%18,3	%26,1
1958	%43,8	%18,6	%37,6

Kaynak: Central Intelligence Agency, 1959.

Not: 1949 yılında ABD tarafından kurulan batı bloku; ABD, İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, İtalya, Norveç, İzlanda, Danimarka, Norveç, Lüksemburg, Kanada ve Portekiz’den oluşmaktadır.

1957-1961 İkinci Beş Yıllık Plan, Çin için tuhaf ve trajik bir dönem olmuştur. Ekonomi ve siyaset konularında fikir beyan eden yaklaşık 800.000 liberal Mao tarafından mahkum edilmiş, işlerinden kovulmuş veya çalışma kamplarına gönderilmiştir (Noughton, 2007: 65-66-69). Bu plan kapsamında komünler kuran hükümet kırsal kalkınma hedeflemiştir. Bununla birlikte ekonomik birimlerin söz hakkı iyiden iyiye ortadan kalkmış, hükümet ekonomiyi esnekliği olmayan bir politikayla yönetmeye başlamıştır. İdeolojik propagandanın yoğunluğu altında 1958 yılında ekonomide başarı sağlanmıştır. Tarımsal üretim artmıştır. Ancak bu dönemin bir felaketi de tarımsal çıktı artışının yukarıdaki yöneticilere çok daha fazlaymış gibi rapor edilmesiyle başlamıştır. Ve hükümet çiftçinin elinden ürünün fazlasını (kendi ihtiyacı olanı da) almıştır. Bunu bir de kıtlık takip edince, 1958 – 1961 dönemi Çin için bir felaket olmuştur. Bu dönemde yaşanan kıtlıkta açlığa bağlı ölümlerin 16,5 milyon ile 30 milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir (Coale, 1981; Yao, 1999; Peng, 1987; Ashton vd. 1984, Banister, 1987). Banister (1987) 30 milyon ölüm tahmini üzerinden, 1958’de yaklaşık 660 milyon olan Çin’in nüfusunun %5’i açlıktan yok olmuştur (Kung ve Lin, 2003).

Tarımsal kolektivasyon kriz öncesi 1959-1961 emek-yoğun projeler ve tarımda geleneksel girdiyi artırma amacıyla işgücünü harekete geçirmede bir araç gibi kullanılmıştır. Kriz sonrası modern teknolojiye ve girdilere daha çok önem verilmiştir (Lin, 1990: 7). Kıtlık sonrası toparlanma dönemi olarak bilinen 1962-1965 arasında komün sistemin çöküşüyle karşı karşıya kalan Çin Komünist Partisi liderleri, ekonomik ve tarımsal politikalarda esnekliğe gitmek zorunda kalmışlardır. Ekonomik ve tarımsal karar almada yerel birimler söz sahibi olmuştur. 1962 yılında idari ve ekonomik planlamada yapılan değişikliklerle üretim küçük ölçekli birimlere bölünmüş, gerçekçi ve verimliliği önceleyen konulara önem verilmeye başlanmış, ideolojik kaygılar ve kitle hareketleri artık üretim hedeflerini dikte etmemeye başlamıştır (Worden vd., 1987). Bu açılımı, daha sonraki yıllar için Mao ideolojik risk olarak okumuştur. Ekonomik açılımlar, politik açılımlara göre çok daha esnektiler. Yine de kapitalist eğilimleri engellemek adına Mao bu dönemde Sosyalist Eğitim Hareketi’ni başlatmıştır (Worden vd., 1987). 1966’dan reforma kadarki süreçte Çin, kültür devrimi ve reforma geçiş sürecini yaşamıştır. Mao’nun liberal eğilimleri bastırmak için başlattığı Sosyalist Eğitim Hareketi, Büyük Proleter Kültür Devrimi’nin yolunu açmıştır (Ting, 2004: 303). 1960’larda ÇKP ısrarla yeni sosyalist toplum ve sosyalist birey yaratma adına bireyleri dönüştürme çabalarına devam etmiştir. Kültür Devriminin yol açtığı bu kargaşa bir takım ekonomik sıkıntıları da beraberinde getirmiş, gerekli tüketim mal ve hizmet sektöründe kıtlığa neden olmuştur. Üretim üzerindeki bürokratik kontroller genişletilmeye çalışılmıştır. Mal ve hizmetlerin tahsisi kolektif ve bireysel girişimleri kısıtlamıştır. Aşırı ve genellikle şiddet içeren araçlar kullanan yöneticiler bu denetim ve kontrol işini önceki dönemlerden daha ileri taşımışlardır. Kurtuluş değerlerini de reddeden bu kültür devrimcileri miras olarak geriye ekonomik, politik ve ahlaki bir çöküntü bırakmıştır (Gold, 1985: 667).

Kültür devriminin revaçta olduğu 1960 - 1970’lerde neredeyse 10 yıl süren bir sosyopolitik kopuş görülmüştür. Bu dönemin popüler kampanyalarının başında ‘shangshan xiexiang’ (dağlara kadar, köylere kadar) ve ‘xiafang’ (aşağılara ilet) sloganları gelmektedir (Shin, 2015: 973). Sıkı göç kontrolü ile 1978’e kadar %20’nin altında tutulan kentleşme oranı 1990’da %26,2, 2000’de %36,1’e ulaşmıştır (Zhou ve Ma, 2003). 2017’de bu oran Çin için %57.96 iken dünya ortalaması %54.82’dir. Çin, kentleşmede 2012 yılına kadar dünya ortalamasının altında kalmıştır. 2013 yılında ise dünya ortalaması ile hemen hemen eşittir. Son altı yılda ise Çin lehine yaklaşık %3’lük bir fark vardır (World Bank, 2018).

3. 1978 Sonrası

Çin Halk Cumhuriyeti’nin kurulduğu 1949 yılından reforma kadar geçen sürede ekonomik sistem genel olarak Sovyet benzeri bir devlet kontrolü altındaydı. Üretimi, fiyatı ve kaynak tahsisini yönlendiren bir takım politikalar hayata geçirilmişti. Üretim organizasyonunun resmi idari kuruluşlara bağlı olması en başta işletmelerin ekonomik bağımsızlıklarını ellerinden aldı. Bu durum bir ekonominin girişimcilik tarafında bulunan ekonomik birimleri düşük motivasyona iten, isteksizleştiren bir politika olmuştur. Mao’nun ölümünden yaklaşık 2 yıl sonra Çin Komünist Partisi (ÇKP) Aralık 1978’de 3.Genel Kurulu’nu düzenlemiş ve bu kurulda bir takım kararlar alınmıştır. Alınan kararlar aynı zamanda reformun da temelini oluşturmuştur. Buna göre; politikadan çok ekonomik kalkınmaya odaklanılacaktır. Bu aynı zamanda Çin ekonomi modelinde ilk liberalleşme işaretlerinden de biri olmuştur. 1978 kışında, Anhui eyaletindeki Fengyang ilçesindeki en fakir köylerden biri olan

Xiaogang, kolektif üretim sistemini terketmiştir. Bunu diğer bölgeler de izlemiştir. Merkezi kolektivizm terkedilerek yerine hane halklarına daraltılmış arazilerin bölünmesiyle oluşturulan hane halkı sorumluluk sistemi (HRS) adlı sistem yaygınlaşmıştır. Bu reform kapsamında kalkınma hedefine yönelik atılan ilk adım bu olmuştur (Fang vd., 2018: 5). Ve 1950'lerden beri gelen ve yaklaşık 20 yıl süren tarımsal üretimi düzenleyen Üretim Ekibi Sistemi de böylece terkedilmiştir (Lin, 1988: 200). Kırsal alanda başlatılan reformların 1984 yılına gelindiğinde ekonominin tüm alanlarına yayılması kararı alınarak reformun amacının 'Çin Tipi Sosyalizm'i geliştirmek olduğu söylenmiştir (Xiaoping, 1984).

Bununla birlikte, Çin reformunu, diğer eski sosyalist ülkelerden ayıran bir özellik de ekonomide tedrici bir yaklaşımın benimsenmesidir. Eski Sovyet Doğu Avrupa ülkelerinde *Şok Terapi* uygulamasının yerine Çin piyasalarda fiyat tedrici uygulamıştır. Geçiş ekonomileri için önerilen iki temel yaklaşım *Şok Terapi* (Big Bang) ve *Aşamalı Yaklaşım* (Gradual) arasında Çin'in tercihi aşamalı geçiş sürecinden yana olmuştur. İlk uygulama yeri Polonya olan ve daha sonra Rusya Federasyonu ile diğer Sovyet sonrası kurulan ülkelerde de uygulamaya konulan şok terapi savunucuları; Doğu Avrupa ülkelerinin geçmişlerinden hızlıca kurtulmalarını ve ekonomik reformların eşanlı yapılması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Onlara göre; aşamalı bir geçiş piyasalarda belli sıkıntı ve gecikmelere yol açacaktır. Reformların yavaş işleminin politik riskleri vardır. Buna karşın keskin bir liberalizasyon ile serbest piyasada birçok aktör ortaya çıkacak ve ekonomik canlılık sağlanacaktır. (Lipton ve Sachs, 1990; Aslund, 1991; Berg ve Sachs, 1992; Boycko, 1992; Murphy, Shleifer ve Vishny, 1992; Balcerowicz, 1995; Sachs, 1993,1994; Fryman ve Rapaczynski, 1994; Woo, 1994).

Aşamalı geçişin ekonomik modelde daha kalıcı ve sürdürülebilir bir yaklaşım olacağını önerenler de vardır. (Svejnar, 1989; Portes,1991; McKinnon, 1991; Ronald, 1991; Dewatripont ve Ronald, 1992,1995; McMillan ve Naughton, 1992; Aighon ve Blanchard, 1994), (Roland, 2004). Bu yaklaşım Çin'in 1978 sonrası uygulamaya koyduğu ekonomik modeldir. Ancak Şok Terapi modelindeki gibi belirli bir çizelgeye veya zamansal tutarlılığa dayanmamaktadır. Muhtemelen Çin'in ekonomik başarısının arkasındaki bir neden de uygulanan ekonomi politikalarının hem zaman hem de politik esnekliğinin olmasıdır. Çin'in reform sonrası uygulamaya koyduğu ekonomi politikalarının sonuçları bütün ülke için eşit dağılmamıştır. Bu da aşamalı program üzerinde yerel yöneticilerin de etkili olduğunu, hatta modelin uygulanmasında etkili olduklarını göstermektedir (Zhang ve Yi, 1995).

Tablo 2. Doğu Avrupa Ülkelerinde 1 Yıl İçinde Uygulanan Şok Terapi Politikaları

Dönüşüm Alanları	Dönüşecek Kurum ve uygulamalar	Süre
Kurumsal Yapı	Resmi Kurumlar	0-1 yıl
Fiyat Serbestisi	Fiyat/Ücret Düzenlemesi	0-1 yıl
Özelleştirme	Küçük ve Büyük İşletmeler	0-1 yıl
Finansal Sistem	Bağımsız Merkez Bankası Kamu Bankalarının Özelleştirilmesi	0-1 yıl
Mali Politika	Denk Bütçe	0-1 yıl
Uluslararası Ticaret	Serbest Ticaret Esnek Döviz Kuru	0-1 yıl

Kaynak: Marangos (2003).

4. Çin Ekonomik Modelinin Çin'in Büyümesindeki Rolü

Çin'in aşamalı reformu kapsamında Hong Kong ve Tayvan'da 4 serbest ekonomik bölge açılması ve DYY'lere (Doğrudan Yabancı Yatırım) uygulanan vergi indirimleri olumlu sonuçlar vermiştir. 1993 yılında artık ülke çapında 1800 özel bölge oluşturulmuştur. Bu dönemde ucuz işgücü Çin'in en önemli avantajlarından birisi olmuştur. Çin, sahip olduğu işgücü potansiyeli ile küresel ekonominin işçiliğini, küresel üretimin emek faktörü rolünü üstlenmiştir. Çin bugün hala en önemli markaların üretim sahalarından birisidir. Bunun öncesinde Çin'de ilk liberalleşen piyasalardan birisi işgücü piyasasıdır. 1990'larda işgücünde devletin idari düzenlemelerinin yerini gelişmekte olan piyasa ekonomisine uygun düzenlemeler almıştır. Bireysel iş sözleşmeleri, işveren ve sendika arası sözleşmeler gibi birçok işgücü piyasa ekonomisi uyumuna yönelik düzenlemeler 1994 İş Kanunu ile

resmileştirilmiştir. Böylelikle işgücü piyasasında en temel dönüşüm; devlet garantili ömür boyu istihdamın yerini, bireysel iş sözleşmelerine dayalı istihdam modelinin alması olmuştur. 2001 yılının sonuna gelindiğinde Çin'de 120 milyon insan bu şekilde istihdam edilmekteydi (Clarke, Lee ve Li 2004: 238). Serbest Ekonomik Bölge ve bireysel sözleşmeye dayalı istihdam politikası ile sadece 1991-1995 arasında yaklaşık 12.000 yabancı ortaklı veya tamamen yabancı sermayeli şirket kurulmuştur. Ekonomik serbestleşme hareketi ve uygulamaya konulan teşvikler sonucunda reform sonrası Çin hızlı bir büyüme sürecine girmiştir.

Tablo 3. Çin, Rusya ve Polonya Ekonomilerinin Performansları

ÇİN			
Yıllar	GSYH (%)	DYY Gsyh (%)	GSYH (Milyar ABD Doları)
1990	3,9	0,96	360
1995	10,9	4,88	734
2000	8,4	3,47	1,211
2005	11,3	4,55	2,286
2010	10,6	4	6,087
2018	6,5	1,49	13,608
RUSYA			
Yıllar	GSYH (%)	DYY / GSYH (%)	GSYH (Milyar ABD Doları)
1990	-3	-	516
1995	-4,1	0,52	395
2000	10	1,03	259
2005	6,4	2,03	764
2010	4,5	2,83	1,525
2018	2,2	0,53	1,658
POLONYA			
Yıllar	GSYH (%)	DYY / GSYH (%)	GSYH (Milyar ABD Doları)
1990	(1991) -7,1	0,13	65
1995	6,9	2,57	142
2000	4,5	5,43	171
2005	3,4	3,60	306
2010	3,6	3,83	479
2018	5,1	2,85	585

Kaynak: Dünya Bankası, 2020.

Tablo 3. Çin, Rusya Federasyonu ve Polonya ekonomilerinin üç temel göstergesini ele almaktadır. Polonya ve Rusya 1990'larda şok terapi programını uygulayan ülkelere göre daha istikrarlı bir büyüme seyri izlediğini görmek mümkündür. Çin'in 1990'larda doğrudan yabancı yatırım politikalarının da olumlu sonuçlar verdiği ortadadır. Tabloda yer almasa da 1993 yılı DYY'nin büyümeye oranı %6,187 ile rekor kırmıştır. Rusya ve Polonya ile kıyaslandığında ise ciddi bir fark olduğu ortaya çıkmaktadır. Gelir artışına bakıldığında ise Çin'in özellikle 2000 sonrası yükselişini 2010 sonrası gelir artışının katlanarak arttığını görmek mümkündür.

1978 yılı için verilecek birkaç istatistik reform sonrasında Çin'i ile neden daha fazla ilgilenildiği hakkında sebepler sunabilir. 1978 yılında Çin dünyanın en fakir ülkelerinden biriydi. Çin'de kişi başına gelir ABD'nin kırkta biri, Brezilya'nın onda biriydi (Zhu, 2012: 103). Sadece 40 yıl önce dünyanın en kötü ekonomilerinden birine sahip olan Çin, 1980 sonrasında hızlı ekonomik büyümeyi tüm dünyanın gözü önünde başarmıştır. Bugün Çin ekonomisi, dünyanın en büyük ikinci ekonomisidir. Dünya Bankası verilerine göre; 1978 yılında nüfusu 956.2 milyon olan Çin bugüne kadar ortalama %8'lik büyümenin yanında 2017 yılında 1.386 milyar nüfusa da ulaşmıştır. Hızlı büyüme sürecini kontrollü bir nüfus artışı izlemiş, nüfus kontrolü politikası sayesinde yıllık nüfus artış oranı açısından %1.48'lerden %0.35'lere gelse de rakamsal olarak 400 milyonu aşan bir artış sürecinden bahsedilmektedir. 1978 yılında 149.54 milyar dolarla global ekonominin %1.75'iyken reformu takip eden 40 yılda 12.4 trilyon dolarlık bir ekonomi ile bugün global ekonominin %15'ine sahip ikinci büyük ülkedir. (Global Times, 2018). Ulusal gelirin büyümesi, başarının ilk ve en önemli

göstergesidir diyen McMillian ve Naughton (1992), reformun başarısını 1991'e kadar olan büyüme oranları ile vurgulamışlardır. 1978'den 1990'a kadar kişi başına düşen reel GSYH yılda %7.2 büyürken, ihracat yılda %10'un üzerinde artmıştır. 1982 - 1988 arasında kişi başına reel gelir artış oranı ortalama %9.7'dir. Mukherjee ve Zhang (2007) yaklaşık 13 yıl önce Çin'in o dönemdeki büyümesinde DYY'ların önemli bir rolü olduğunu ve yeni teknolojilerin ve DYY'ların yerli ucuz işgücü ile birleşmesinin tarım dışı istihdam artışında büyük bir payı olduğunu vurgulamışlardır. Ucuz işgücü aynı zamanda DYY için de bir fırsat olmuştur. Çin'in menfaatleri ile DYY'lerin menfaatleri birbirlerini desteklemiştir. 1990'ların ortaları ve sonlarına doğru gelişmekte olan ülkelere akan toplam DYY'lerin yarısı sadece Çin'e gitmiştir (Garnaut, 2012: 1). Bu aynı zamanda verimlilik ve toplam çıktıda artış anlamına da gelmektedir. Ancak Gallagher (2002) 1978 reformunda kilit faktörlerden birinin DYY'ların serbestleşmesindeki zamanlama ve sıralama olduğunu ifade ederken, reformun sadece ekonomik büyümeye odaklandığını ima eden şu ifadeyi de kullanmaktadır “*Politik kontrolü feda etmeden*” büyüme odaklı reform. Bu ilgi çekici durum araştırmacıları belki de Çin'in ekonomik büyümesinden politik ideolojinin ana hattından ayrılmadan, ekonomiyi tali yollardan nasıl büyüttüğünü incelemeye yöneltmiştir. Çin büyüme modeli herhangi bir ülkenin büyümesinden daha çok tartışılmaktadır. Taşındığı nüfus, dünyayı saran Çin malları ve kopya edilmiş tasarımlar, arkalarında bir politika setini de taşımıştır. Bu çerçevede düşünüldüğünde Çin tipi liberalizm ekonomik alanda her türlü kazanç getirecek ve gelir artışı sağlayacak uygulamaların serbest, bununla birlikte politik açıdan esnek olmayan bir karma sisteme sahiptir.

Çin'in bu aşamalı geçiş modelinin sonuçlarını ampirik olarak da görmek adına 1991 – 2018 dönemi için seçilmiş değişkenler ile eşbütünleşme analizi uygulanmıştır.

5. Veri Seti, Yöntem

Çalışmada 1991 – 2018 dönemi Çin'e ait zaman serileri kullanılmıştır. Seriler Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir. Öncelikle seriler hakkında genel bilgiler içeren tablo oluşturulmuştur. Daha sonra serilerin birim kök testleri ile durağan olup olmadıkları araştırılmıştır. Son olarak da çoklu regresyon modeli kurularak tahmin yapılmıştır. Seriler hakkında genel bilgiler Tablo 3.'te verilmiştir. Öncelikle serilerin durağan olup olmadıklarına bakılmıştır. Durağan olmayan serilerle yapılan eşbütünleşme testleri yanlış sonuçlar verebilmektedir. Dolayısıyla serilerin durağanlığının bilinmesi analizin sağlıklı bir sonuca ulaşması açısından gereklidir. O nedenle serilere Dickey ve Fuller (1979) tarafından geliştirilen ADF ve Phillips ve Perron (1988) tarafından geliştirilen PP birim kök testleri uygulanmıştır. Ardından serilerin uzun dönem ilişkileri araştırmak için çoklu regresyon analizlerinde kullanılan ve Johansen ve Juselius (1990) tarafından geliştirilen Johansen eşbütünleşme testi yapılmıştır. Uzun dönem ilişkilerine bakılan seriler için VECM (Vektör Hata Düzeltme Modeli) kurulmuştur ve seriler arasındaki ilişki hakkında uzun dönem ve kısa dönem bilgisine ulaşılmıştır.

Tablo 4. Analizde Kullanılan Değişkenler Hakkında Genel Bilgiler

Değişken	Dönem	Ülke	Kaynak
GSYH	1991-2018	Çin	https://data.worldbank.org/
DYY	1991-2018	Çin	https://data.worldbank.org/
Ticaret	1991-2018	Çin	https://data.worldbank.org/
Sanayi	1991-2018	Çin	https://data.worldbank.org/

6. Uygulama ve Bulgular

Serilere uygulanan birim kök testlerinin sonucu Tablo 5.'te verilmektedir.

Tablo 5. Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF (1979) Augmented Dickey Fuller	PP (1988) Phillips Perron
GSYH	-5.790691 (0.0004)* I(1)	-5.847199 (0.0003)* I(1)
DYY	-4.278343 (0.0119)* I(1)	-5.313385 (0.0011)* I(1)
Ticaret	-5.990017 (0.0002)* I(1)	-7.343639 (0.0000)* I(1)
Sanayi	-3.684084 (0.0418)** I(1)	-3.624591(0.0471)** I(1)

Not: * %1, ** %5 anlamlılığı göstermektedir. Serilerin I(1) durağan oldukları gözlenmiştir. Birim Kök testinde her gözlem için gecikme uzunluğu ADF testinde Schwarz Bilgi Kriterine göre 6 olarak seçilmiştir. Seriler sabit – katsayılı – trendli ve trendsiz olarak I(1) durağandır. Tabloda yer alan sabitli ve trendli modelin sonuçlarıdır.

Tablo 5.'e göre serilerin düzeyde I(0) durağan olmadıkları gözlenmiştir. Düzeyde durağan olmayan serilere fark alma işlemi uygulanmıştır. Serilerin birinci farkları alındığında tekrar yapılan ADF ve PP testleri sonucunda serilerin fark durağan I(1) oldukları gözlenmiştir. Aynı düzeyde durağan seriler arasında eşbütünleşme testi yapılabildiğinden bu aşamadan sonra ikiden fazla açıklayıcı değişkenin olduğu modellerde kullanılan Johansen eşbütünleşme testinin uygulama aşamalarına geçilmiştir. İlk olarak VAR modeli oluşturulmuştur. VAR modelleri uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi için kurulmaktadır. Eşbütünleşme testi uygulanırken gecikme sayısının doğru girilmesi önemlidir. Gecikme uzunluğunun yanlış girilmesi sonucun da yanlış çıkmasına neden olabilir. Gecikme sayıları tablosuna ulaştıktan sonra kriterler (LR, FPE, AIC, SC, HQ) en çok hangi gecikme uzunluğunu öneriyorsa o sayının kullanılması testi daha güvenilir hale getirmektedir (Kocabyık, 2016: 43). Sims (1980) tarafından geliştirilmiş olan VAR (Vektör Otoregresif) modeli ile belirlenen uygun gecikme uzunluğu sonuçları tahmin edilmiştir.

Tablo 6. Uygun Gecikme Uzunluğunu Gösteren Tahmin Sonucu

Geç. Uz.	LR	FPE	AIC	SIC	HQ
0	NA	33.70187	14.86887	15.06521	14.92096
1	110.8771	0.382823	10.36656	11.34828	10.62701
2	26.49609*	0.282469	9.933491	11.70057	10.40230
3	24.88796	0.160660	9.004283	11.55673	9.681449
4	17.03905	0.129502*	7.903467*	11.24129*	8.788991*

Not: Son kestirim hatası (FPE), Akaike bilgi kriteri (AIC), Schwarz bilgi kriteri (SIC) ve Hannan-Quinn bilgi kriteri (HQ) istatistikleri uygun gecikme uzunluğunu 4 olarak önermişlerdir.

Tablo 6'te de görüleceği gibi uygun gecikme uzunluğu dört farklı kriter için de (4) olarak önerilmiştir. Bu aşamadan sonra eşbütünleşme testi için model seçimi yapılmıştır. Tablo 6'da eşbütünleşme testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 7. Johansen Eşbütünleşme Testi

$GSYH = C(1,1)*Gsyh(-1) + C(1,2)*Gsyh(-2) + C(1,3)*Dyy(-1) + C(1,4)*Dyy(-2) + C(1,5)*Sanayi(-1) + C(1,6)*Sanayi(-2) + C(1,7)*Ticaret(-1) + C(1,8)*Ticaret(-2) + C(1,9)$				
$DYY = C(2,1)*Gsyh(-1) + C(2,2)*Gsyh(-2) + C(2,3)*Dyy(-1) + C(2,4)*Dyy(-2) + C(2,5)*Sanayi(-1) + C(2,6)*Sanayi(-2) + C(2,7)*Ticaret(-1) + C(2,8)*Ticaret(-2) + C(2,9)$				
$SANAYI = C(3,1)*Gsyh(-1) + C(3,2)*Gsyh(-2) + C(3,3)*Dyy(-1) + C(3,4)*Dyy(-2) + C(3,5)*Sanayi(-1) + C(3,6)*Sanayi(-2) + C(3,7)*Ticaret(-1) + C(3,8)*Ticaret(-2) + C(3,9)$				
$TICARET = C(4,1)*Gsyh(-1) + C(4,2)*Gsyh(-2) + C(4,3)*Dyy(-1) + C(4,4)*Dyy(-2) + C(4,5)*Sanayi(-1) + C(4,6)*Sanayi(-2) + C(4,7)*Ticaret(-1) + C(4,8)*Ticaret(-2) + C(4,9)$				
İz İstatistiği Test Sonucu				
Hipotez	Özdeğer	İz İstatistiği	%5 Kritik Değ.	Olasılık
$r=0^*$	0.811519	78.98019	40.17493	0.0000*
$r \leq 1^*$	0.530073	37.26122	24.27596	0.0007*
Maksimum Özdeğer İstatistiği Test Sonucu				
Hipotez	Özdeğer	Mak. Özdeğer İst.	%5 Kritik Değ.	Olasılık
$r=0^*$	0.811519	41.71897	24.15921	0.0001
$r \leq 1^*$	0.530073	18.87946	17.79730	0.0342

Tablo 7. iz ve özdeğer test istatistiklerini göstermektedir. Tabloya göre eşbütünleşik hiç yoktur hipotezi ($r=0$) ile en çok 1 eşbütünleşik vardır hipotezi ($r \leq 1$) hipotezi %5 anlamlılık derecesinde hem iz istatistiği hem de maksimum özdeğer istatistiğine göre reddedilmektedir. Bu sonuca göre seriler arasında uzun dönemli ilişki vardır ve seriler birlikte hareket etmektedirler.

Bu sonuç serilerin uzun dönemde dengeye geldiğini göstermektedir. Serilere fark alma işlemi uygulandığından seriler değer kaybına uğramaktadır. Buradaki bilgi kaybının giderilmesi için Engle ve

Granger (1987) eşbütünleşik değişkenler arasında kısa dönem dengesizliklerini ortadan kaldıran bir model göstermişlerdir.

Bu olumsuz etkileri ortadan kaldırmak için ise VECM (Vektör Hata Düzeltme Modeli) uygulanmıştır. Uzun dönemdeki ilişkiyi sapmayı göstermesi bakımından önemli bir uygulamadır. Hata düzeltme modelini kurmadan önce hata terimlerinin durağanlığına bakılmıştır.

Hata terimlerinin düzeyde I(0) durağan olması modelin sağlıklı bir şekilde kurulabilmesi için gereklidir. Tablo 8. hata terimlerinin birim kök test sonucunu göstermektedir.

Tablo 8. Hata Terimi Birim Kök Testi

Değişken	ADF (1979) Augmented Dickey Fuller	PP (1988) Phillips Perron
Hata Terimi	-2.731574 (0.0082)* I(0)	-2.663586 (0.0098)* I(0)

Not: * %1 anlamlılığı göstermektedir. I(0) hata teriminin düzeyde durağan olduğunu göstermektedir.

Hata teriminin de düzeyde durağan olması VECM modelinin kurulabileceğini göstermektedir. Tablo 8.'de kurulan hata düzeltme modelinin sonuçları yer almaktadır.

Tablo 9. VECM Sonuçları

GSYH = C(1)*Dyy + C(2)*Ticaret + C(3)*Sanayi + C(4)*Hataterimi(E) + C(5)				
Değişken	Katsayı	Stand. Hata	t-istatistiği	Olasılık
DYY	0.686175	0.208966	3.283671	0.0286
Ticaret	-0.066012	0.020605	-3.203645	0.0039
Sanayi	0.221187	0.112350	1.968725	0.0612
Hata Terimi	-0.533292	0.083181	12.02191	0.0111
F-istatistiği: 0.000000				

Tablo 9'de görüldüğü üzere hata teriminin katsayısı -1 ile 0 arasında bir değer almıştır. Bu da hata düzeltme modelinin doğru kurulduğunu ve sonucun anlamlı olduğunu göstermektedir. 1991 – 2018 döneminde Çin'in ekonomik büyümesini DYY, Ticaret ve Sanayi verileri açıklamaktadır.

Eşbütünleşme testi sonucu değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığını gösterir ancak bu ilişkinin yönünün tespit edilmesi için bir takım nedensellik analizlerinden yararlanır. Çalışmada ele alınan değişkenlere de Granger nedensellik analizi uygulanmış sonuçlar Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

Boş Hipotez	F-istatistiği	Olasılık	İlişki
DYY - GSYH	0.08616	0.9178	Yok
GSYH DYY	7.07628	0.0045*	Var %1
Sanayi GSYH	1.94328	0.1681	Yok
GSYH Sanayi	4.90084	0.0179**	Var %5
Ticaret GSYH	0.34931	0.7092	Yok
GSYH Ticaret	2.93085	0.0754***	Var %10
Sanayi DYY	2.85397	0.0801***	Var %10
DYY Sanayi	0.07025	0.9324	Yok
Ticaret DYY	5.18521	0.0148**	Var %5
DYY Ticaret	0.03787	0.9629	Yok
Ticaret Sanayi	2.20919	0.1347	Yok
Sanayi Ticaret	0.11967	0.8878	Yok

Not: * %1, **%5, ***%10 anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 10. söz konusu değişkenlerin aralarındaki ilişkileri göstermektedir. Buna göre; Çin'de 1991 – 2018 döneminde GSYH'dan DYY'lara doğru %1, GSYH'dan Sanayiye %5, GSYH'dan Ticarete %10, Sanayiden DYY'lara %10, Ticaretten DYY'lara %5 düzeyinde nedensellik ilişkisi vardır. Bu sonuç Çin'de gelir artışının doğrudan yabancı yatırımlar, toplam ticaret hacmi ve sanayi üretimi

üzerinde etkisinin olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde ticaretin artması doğrudan yabancı yatırımların artmasının da nedenidir.

Eşbütünleşme analizi sonucunu ve nedensellik analizi sonucu çalışmanın özünü oluşturan Çin ekonomik büyüme modelinin Çin'in büyümesinde olumlu sonuçlar doğurduğunu desteklemektedir. Liu, Burridge ve Sinclair (2014), Çin üzerine yaptıkları eşbütünleşme analizi sonucunda 1981 – 1997 dönemi için büyüme, ithalat, ihracat ve DYY arasında doğrusal bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır. Liu, Wang ve Wei (2001) çalışmalarında 1984 – 1998 dönemi için Çin'de ticaret ve DYY ilişkisini panel veri modeli ile incelemişlerdir. Sonuç olarak; ithalatın DYY'ları artırdığını, DYY'ların da ihracatı artırdığını belirtmişlerdir. Bu noktada Çin ekonomik modelinin büyüme üzerindeki rolünden de bahsetmek gerekmektedir.

7. Sonuç

1991 – 2018 dönemini kapsayan GSYH, DYY, Ticaret ve Sanayi değişkenlerine eşbütünleşme testi ile bakılmıştır. Bu dönemde; söz konusu değişkenlerle büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Değişkenlere uygulanan nedensellik analizi ise değişkenler arasındaki ilişkinin yönü hakkında bilgi vermektedir. Genel olarak çıkan sonuca göre; Çin'de gelir artışı diğer değişkenler üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.

Çin bu muazzam yükselişinin devamı olarak bir takım politik ve ekonomik kararlar almaya devam etmektedir. 2013 yılında “One Belt One Road” (Bir Kuşak Bir Yol) sloganı ile daha önce duyurulan Yeni İpek Yolu projesi hayata geçirilmiştir. Asya'dan Avrupa'ya kadar küresel bir ticaret ağı kurma amacıyla girilen bu projenin tamamlandığında küresel ekonomik sistem üzerinde, özellikle lojistik ve kara yolu taşımacılığı sektöründe önemli etkiler meydana getireceği düşünülmektedir. Bununla birlikte 31 Aralık 2019 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü'ne bildirilen bir vaka ile tüm dünyanın haberdar olduğu ve ilk olarak Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan koronavirüs hızlı bir yayılma ile önce Çin'de daha sonra Avrupa başta olmak üzere ABD ve birçok ülkeye yayılmış ve onbinlerce insan ölümcül Covid-19 virüsünden dolayı hayatını kaybetmiştir. Bu küresel felaketin küresel ekonomide de etkileri olacağı şüphesizdir. Özellikle tüm dünyada alınan bazı önlemler; ilk önce ülkeler arası seyahat yasakları, daha sonra şehirlerarası seyahat yasakları, evde kalma zorunlulukları, tüm dünyada başta ulaşım olmak üzere birçok sektör durma noktasına gelmesi 2021 yılı için de onu takip eden yıllar için ciddi bir ekonomik daralmanın yaşanacağına işaret etmektedir. Bu tahminler henüz salgının sonuçlanmadığı durumda yapılması açısından küresel piyasaların Pandemiden daha fazla etkilenmesi de mümkündür. Dolayısıyla bu çalışmanın sonuç kısmında değerlendirme yapmadan önce bu benzersiz hadisenin içinde bulunduğu dikkate alınması açısından ve salgının Çin'den dünyaya yayılması gerçeğinden yola çıkarak bahsedilme ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak, Çin'in 1978 reformu ve 1990'larda uygulamaya koyduğu tedrici serbestleşme ile Washington Mutabakatı ilkelerine birebir uymadan dünyanın ikinci en büyük ekonomisi olmayı başardığı bir gerçektir. Aşamalı geçiş ile sosyalizmden bir tür Çin milliyetçiliğine evrilen süreçte, ekonomide liberal, politikada otoriter kalarak kendine has bir *Çin Süzgeci* denilebilecek biçimde liberalizmin sadece ticaret ilkelerini kullanarak küresel ekonomide pazara hakim bir ülke olmuştur. Şok terapi modeli ile Sovyet sonrası yeniden yapılandırılmaya çalışılan ülkelerde ise bu modelin Çin modeline göre zayıf kaldığı ortadadır. Çin'in bu başarısının altında yatan bir neden de liberalizmi kendine, kendi kurumlarına uydurmasıdır. Liberalizme uymaya çalışan ülkelerde ise bu süreçler daha sancılı geçmektedir.

Kaynakça

- Aghion, P., Blanchard O. J. (1994). On the speed of transition in Central Europe, *National Bureau for Economic Research Macroeconomic Annual*, (9), 283–320.
- Ashton, B., Hill, K., Piazza, A., Zeitz, A. (1984). Famine in China, 1958–61, *Population and Development Review*, 10 (4), 613-645.
- Aslund, A. (1991). Principles of privatization, *Systemic Change and Stabilization in Eastern Europe*, 17-31.

- Balcerowicz, L. (1995). *Socialism, capitalism, transformation*. Budapest, London, New York. Central European University Press.
- Banister, J. (1987). *China's changing population*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Berg A, Sachs J. (1992). Structural adjustment and international trade in Eastern Europe: The case of Poland, *Economic Policy*, 7 (14), 117–173.
- Boycko M. (1992). When higher incomes reduce welfare: Queues, labor supply, and macro equilibrium in socialist economies, *The Quarterly Journal of Economics*, 107, (3), 907–920.
- Chan, Kam, Wing. (1994). *Cities with invisible walls: Reinterpreting urbanization in post-1949 China*. Oxford University Press, Hong Kong.
- CIA (1959). Economic Relations of Communist China with the USSR since 1950. *Economic Intelligence Report*, CIA/RR, 59-16.
- Clarke, S., Lee, C. H., Li, Q. (2004). Collective consultation and industrial relations in China. *British journal of industrial relations*, 42(2), 235-254.
- Coale, A. J. (1981). Population trends, population policy, and population studies in China, *Population and Development Review*, 7, (1), 85–97.
- Deniz, Y. (2014). Çin'in ekonomik dönüşümü ve Üçüncü Dünya, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 2(2), 64-80.
- Dewatripont, M., Roland, G. (1992). The virtues of gradualism and legitimacy in the transition to a market economy, *The Economic Journal*, 102 (411), 291-300.
- Dickey D. A., Fuller W. A., (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root, *Journal of the American Statistical Association*, Volume: 74, Issue: 366, 427-431.
- Engle, R. F., Granger, C. W. (1987). Co-integration and error correction: representation, estimation, and testing. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 251-276.
- Fang C, Garnaut R., Song, L. (2018). *40 years of China's reform and development: How reform captured China's demographic dividend.*, ANU Press.
- Frydman, R., Rapaczynski A. (1994). *Privatization in Eastern Europe: Is the state withering away?*. Central European University Press.
- Gallagher, M., E. (2002). Reform and openness: Why China's economic reforms have delayed democracy. *World Politics*, 54 (3), 338-372.
- Garnaut R. (2001). Twenty years of economic reform and structural change in the Chinese economy. In: *Growth Without Miracles*. Oxford University Press.
- Global Times (2018). 40 years after reform and opening-up: China's GDP 1978-2017.” www.globaltimes.cn
- Gold T., B. (1985). After comradeship: Personal relations in China since the cultural revolution, *The China Quarterly*, (104), 657-675.
- Johansen, S., Juselius, K. (1990). Maximum likelihood estimation and inference on cointegration— with applications to the demand for money. *Oxford Bulletin of Economics and statistics*, 52(2), 169-210.
- Kanbur R., Zhang, X. (2005). Fifty years of regional inequality in China: a journey through central planning, reform, and openness, *Review of Development Economics*, 9 (1), 87–106.
- Kung J. K., Lin, L. (2003). The causes of China's great leap famine, 1959-1961, *Economic Development and Cultural Change* 52 (1), 51-73.
- Lin J., Y. (1988). The household responsibility system in China's agricultural reform: A theoretical and empirical study, *Economic Development and Cultural Change*, 36 (3), 199-224.

- Lin J., (1990). Collectivization and China's agricultural crisis in 1959-1961, *Journal of Political Economy*, 98 (6), 1-42.
- Lipton D., Sachs J. D. (1990). Creating a market economy in Eastern Europe: The case of Poland, *Brookings Papers on Economic Activity*, 21 (1), 75-148.
- Liu, X., Burrige, P., Sinclair, P. J. (2002). Relationships between economic growth, foreign direct investment and trade: evidence from China. *Applied economics*, 34(11), 1433-1440.
- Liu, X., Wang, C., Wei, Y. (2001). Causal links between foreign direct investment and trade in China. *China economic review*, 12(2-3), 190-202.
- Ma J. C. L. (2002). Urban transformation in China, 1949 - 2000: A review and research agenda, *Environment and Planning*, (34), 1545 – 1569.
- Marangos, J. (2003). Was Shock Therapy really a shock? *Journal of Economic Issues*, Vol: XXXVII, No: 4, 943-966.
- McKinnon, Ronald. I. (1992). *The order of economic liberalization. Financial control in the transition to a market economy*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Medvedev, R. (1986). *China and the superpowers*, Oxford, New York, Basil Blackwell.
- McMillan J., Naughton B. (1992). How to reform a planned economy: Lessons from China, *Oxford Review Of Economic Policy*, 8 (1), 130-143.
- Mukherjee A., Zhang X. (2007). "Rural industrialization in China and India: Role of policies and institutions, *World Development*, 35 (10), 1621-1634.
- Murph K. M., Shleifer A., Vishny R. W. (1992). The transition to a market economy: Pitfalls of partial reform, *The Quarterly Journal of Economics*, 107 (3), 889-906.
- Nought Barry J. (2007). *The Chinese economy transitions and growth*. The MIT Press Cambridge, Massachusetts, London.
- Peng, X. (1987). Demographic consequences of the great leap forward in China's provinces, *Population and Development Review*, 13 (4), 639-670.
- Phillips P. C. B., Perron P., (1988). Testing for a unit root in time series regression", *Biometrika*, 75(2), s.335-346.
- Portes, R. (1991). The path of reform in Central and Eastern Europe: An introduction. in: *European Economy, Special Issue*, 3–15.
- Roland, G. (1991). Political economy of sequencing tactics in the transition period. in: Csaba, László (Hg.): *Systematic Change and Stabilization in Eastern Europe.*" Aldershot: Dartmouth, 47–64.
- Roland G. (2000). *Transition and economics: Politics, markets, and firms*, The MIT Press.
- Sachs, J. (1994). *Poland's jump to the market economy*. 1. paperback ed. Cambridge, MIT Press (*The Lionel Robbins lectures*).
- Sachs J. (1994). Shock therapy in Poland: Perspectives of five years, *The Tanner Lectures on Human Values*, pp. 2965-290.
- Saray, M. O., Gökdemir, L. (2007). Çin ekonomisinin büyüme aşamaları (1978-2005), *Journal of Yaşar University*, 2(7), 661-686.
- Shin H. B. (2015). Urbanization in China, *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 2nd edition, (24), 973-979.
- Sims C. A. (1980). Macroeconomics and reality. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1-48.
- Svejnar J. (1989). A framework for the economic transformation of Czechoslovakia, *Eastern European Economics*, 29(2), 5-28.

- Ting Tih-Fen, (2004). Shifts in reproductive patterns in China, *Population and Environment*, 25(4), 299-317.
- Woo W. T.(1994). The art of reforming centrally planned economies: Comparing China, Poland and Russia, *Journal of Comparative Economics*, (18), 276-308.
- Worden, R. L., Savada, A. M., Dolan, R. E. (1987). *China: A country study. 4th ed.* Washington, DC: Library of Congress.
- World Bank. (2018, 2020). www.worldbank.org
- Xiaoping, D. (1984). Build socialism with Chinese characteristics, pp. 1-5 in *The Research Department of Party Literature*, Central Committee of the Communist Party of China (1991).
- Yao, S. (1999). A note on the causal factors of China's famine in 1959– 1961, *Journal of Political Economy*, 107 (6), 1365-1369.
- Zhang, W, Yi, G. (1995). *China's gradual reform: a historical perspective*. CCER.
- Zhou Y., Ma, L. C. J. (2003). China's urbanization levels: Reconstructing a baseline from the fifth population census, *The China Quarterly*, (173), 176-196.
- Zhu X. (2012). Understanding China's growth: Past, present and future, *Journal of Economic Perspectives*, 26 (4), 103-124.